

Особливості проведення судових економічних експертиз у провадженнях щодо завищення вартості закупівель

Тетяна Олексієнко

судова експертка відділу економічних досліджень, Полтавський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Полтава, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9100-3612>, e-mail: toleksienko262@gmail.com

Узагальнено експертну практику у провадженнях щодо здійснення закупівель і підвищення цін за ними. Зазначено порядок дослідження розрахунку розміру збитків у провадженнях щодо публічних закупівель.

Ключові слова: *судова економічна експертиза; публічні закупівлі; збитки.*

Peculiarities of Conducting Forensic Economic Examinations in Proceedings on Overpricing in Procurement

Tetiana Oleksiienko

The paper summarizes forensic expert practice in proceedings on procurement and related price increases. The procedure for research into the calculation of damages in public procurement proceedings is specified.

Keywords: *forensic economic examination; public procurement; damages.*

В умовах повномасштабної російської збройної агресії особливої актуальності набули економічні дослідження у сфері публічних закупівель. Значну частину призначених експертиз становлять провадження щодо завищення (на думку правоохоронців) вартості здійснених закупівель порівняно з ринковою вартістю предмета закупівель, а також із початковими умовами договору. Проблемним питанням судової економічної експертизи є її призначення та проведення за результатами перевірок органами контролю, висновки яких ґрунтуються на правовій оцінці категорії «збит-

ки». У цьому контексті слід розглянути певні ускладнення, що можуть виникнути в разі застосування п. 7.1 Методики з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ), розробленої Київським НДІСЕ у 2020 р. (реєстраційний код 11.0.57, далі — *Методика*) [1].

Висновки Державної аудиторської служби України (далі — ДАСУ) щодо результатів перевірки процедури державних закупівель здебільшого ґрунтуються на понятті «збитки». В актах перевірки ДАСУ часто визначає розмір збитків крізь призму законності,

правової оцінки дій службових осіб бюджетної установи, а також самостійного визнання договорів, додаткових угод «незаконними». Розмір збитків за результатами публічних закупівель розраховують, ґрунтуючись на оцінці неправомірного, на думку аудиторів, укладання додаткових угод з метою збільшення ціни договору за відсутності правомірного підтвердження ціни коливання такого товару на ринку.

Орган державного фінансового контролю визнає неправомірне збільшення ціни договору в разі відсутності належного документального підтвердження ціни коливання такого товару на ринку і, як наслідок, перевищення можливого допустимого 10 %-го розміру збільшення ціни за одиницю товару (п. 2 ч. 5 ст. 41 Закону України «Про публічні закупівлі» [2]). Оскільки за висновками ДАСУ підвищення ціни є неправомірним, то додаткові угоди, за якими підтверджено зміну ціни договору, орган державного контролю самостійно визнає недійсними. Отже, висновки акта перевірки ґрунтуються на юридичному трактуванні поняття «збитки» та оцінці правомірності дій посадових осіб щодо укладення таких правочинів.

Процесуальне законодавство України прямо забороняє ставити експертів запитання, що виходять за межі його спеціальних знань. Окрім того, у кримінальному провадженні не допускається проведення експертизи з питань права (ч. 1 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України [3], далі — *КПК України*).

Часто правоохоронний орган (прокуратура) на підставі висновків акта перевірки просто порушує кримінальне провадження та спрямовує матеріали перевірки за підслідністю до органів Національної поліції за відсутності судового рішення щодо визнання правочину недійсним. Найчастіше надалі слідчий відповідно до ст. 242 КПК України [3] для доказування розміру збитків призначає судову економічну експертизу.

Зауважимо, що власне документальне оформлення господарських операцій і відображення їх у бухгалтерському обліку з дотриманням вимог законодавства не є підставою для виникнення збитків. Тобто збитки (як безповоротна втрата активів) утворюються шляхом здійснення господарських операцій, а не їх документального оформлення.

Варто наголосити, що згідно зі ст. 204 Цивільного кодексу України [4] (далі — *ЦК України*) презумпція правомірності правочину передбачає правомірність останнього, якщо його недійсність прямо не встановлено законом або якщо суд не визнав його недійсним. Зважаючи на викладене, дослідження розрахунку розміру збитків за результатами перевірок ДАСУ щодо здійснених публічних закупівель часто ґрунтується на правовій оцінці правочинів, визнанні їх недійсними, з'ясуванні причиново-наслідкового зв'язку між діями посадових осіб і результатом укладання додаткових угод, що не належить до спеціальних знань судових експертів і завдань судової економічної експертизи.

Окрім питання юридичного трактування й оцінки збитків у контексті висновків акта перевірки органів державного фінансового контролю, проблемним аспектом є призначення експертиз із метою дослідження коливань цін на ринку, що не належить до завдань судової економічної експертизи.

Сьогодні ініціатори у провадженнях щодо завищення цін часто призначають судові економічні експертизи для дослідження розрахунку розміру збитків з урахуванням висновків товарознавчих експертиз про ринкову вартість предмета закупівлі. Такий порядок визначення «суми втрачених активів» наведено у п. 7.1 Методики [1]. Проте типові ринкові умови поставки (за істотними умовами договору) відрізняються від умов публічних закупівель (наприклад, оплата, за окремими винятками, зазвичай на умовах повної (в окремих випадках — часткової) післяоплати тощо).

Саме тому величина вартості закупівлі за результатами проведеної процедури публічної закупівлі й ринкова вартість предмета закупівлі є незіставними величинами.

Зважаючи на викладене вище, дослідження розрахунку розміру збитків є можливим тільки в разі чітко визначеної ініціатором ціни одиниці предмета закупівлі, з якою необхідно порівнювати ціни товару фактично проведених операцій закупівлі. У такому разі експерт надає умовний висновок.

Обґрунтованим доказом, який не містить умовного характеру та ма-

тиме чітке документальне підтвердження розрахунку розміру збитків, є наявність судового рішення про визнання правочинів (наприклад, окремих додаткових угод) нікчемними. У цьому разі визнання правочину нікчемним ґрунтуватиметься не на висновках органів державного фінансового контролю, а безпосередньо на судовому рішенні, чим виконуватиметься вимога ст. 204 ЦК України [4].

У разі визнання органом суду додаткових угод нікчемними, збільшена у них («завищена») ціна також є недійсною. Водночас судовий експерт не потребуватиме приведення запитання, поставленого на вирішення експертизи, у відповідність до завдань судової економічної експертизи.

Методологічно дослідження розрахунку розміру збитків у провадженнях щодо здійснення публічних закупівель передбачає:

- документальне дослідження господарських операцій щодо виконання умов договору (актів виконаних робіт (наданих послуг), накладних на поставку товарів, платіжних документів щодо оплати вартості товару);
- дослідження повноти оплати за отримані товари, виконані роботи, надані послуги;
- опис змісту судового рішення щодо визнання правочину недійсним;
- попереднє дослідження послідовності та складових розрахунку розміру збитків;

- розрахунок розміру збитків з урахуванням судових рішень і надання категоричного висновку експерта щодо документального підтвердження (або не підтвердження) розрахунку розміру збитків, виконаного й наведеного в акті перевірки підрозділу ДАСУ.

Отже, категоричний висновок судової економічної експертизи щодо розрахунку розміру збитків у провадженнях із завищення вартості закупівель є можливим винятково за наявності відповідного судового рішення, передбаченого ст. 204 ЦК України.

Перелік джерел посилання

1. Методика з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ). Реєстр. код 11.0.57 / Реєстр методик проведення судових експертиз / Мін'юст України : офіц. сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search> (дата звернення: 15.08.2024).
2. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#top> (дата звернення: 15.08.2024).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 15.08.2024).
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.08.2024).